

REDESCOBRIR CARDONA:

La construcció antiga a Cardona

Picapedrers i mestres de cases cardonins (segles XIII-XVIII)

Andreu Galera i Pedrosa

Amb el següent article volem oferir una relació dels picapedrers i mestres de cases que hem pogut documentar amb residència a Cardona –ja fos per ser oriünds, ja fos per haver-se establert aquí– a partir de la nostra recerca en els fons arxivístics relatius a la vila ducal i d'altres aportacions bibliogràfiques sobre aquesta. El resultat és una nòmina amb quaranta-nou entrades que vol ser una primera aproximació a la construcció antiga a Cardona.

Advertir, però que les lògiques limitacions d'espai ens obliguen a deixar de banda aspectes diversos relacionats amb la construcció i els seus mestres com ara són l'organització i evolució dels picapedrers (*lapicida*, *pedrapiquers*, *piquers*, amb la seva variant dels *molers* o *obridors de moles de molí*) i mestres de cases (*lambarts*, *mestres d'obres*, *de cases*) en relació amb d'altres professionals vinculats a les obres com els fusters (*faber tignarius*, *scarpentarius*, *fusterius*, *fuster*), ferrers (*faber ferrarius*, *faber*, *ferrers*), guixaires i teulers;¹ les eines, tècniques i lèxic propis de l'art de la pedra;² les marques de pedra i la seva funció;³ i la seva condi-

Escut d'una casa d'un mestre d'obres del barri de Pedret a Girona amb la representació d'un escaire, compàs, vara, martellina, escarpna i martell (any 1561)

ció social en un context històric concret que va fer perdurar en el temps la figura del mestre de cases enfront la figura de l'arquitecte acadèmic.⁴ Temes tots ells prou importants que hauran d'esperar una altra ocasió.

L'aprofitament de la pedra a Cardona ja ens ve testimoniada des de bon començament per la documentació d'època medieval en relació a la fabricació de moles per als molins si-

tuats en el seu terme, vora el riu Cardener. L'any 1175, la muller Jordana i els seus fills, Pere i Bernat, empenyoraven el seu molar del Coll del Cristià a favor de Guillem, prior de la canònica de Sant Vicenç del castell de Cardona, d'on podria treure tantes moles com fossin necessàries per als molins de l'Almoina conventual, a canvi de dos sesters d'ordi, expirant el termini de l'empenyorament el proper mes d'abril.⁵ Significativament, aquest coll es troba en aquella partida del terme que, en el període baix medieval, va ser anomenada com a Roquerols, en clara referència a les cingleres existents en aquest indret que possibilitaven l'arrencada de pedra. Versemblantment, la fabricació de

moles també es documenta en d'altres indrets del terme com ara és el cas dels Molars situats al coll de la Rabaçola, a la parròquia de Bergús, a la partió dels termes de Cardona i Matamargó (Pinós), d'on s'abastarien els molins situats al llarg de la riera de Duàrria d'ençà el segle xi.⁶

L'arrencada de pedra estava en funció de la localització d'aquestes pedreres i de la seva proximitat de l'o-

bra on s'havia de transportar la pedra amb l'objectiu d'abaratir costos. Aquesta economia de medis es palesa en l'obra gòtica de l'església parroquial de Sant Miquel que es nodriria de les cingleres més properes situades als seus redós. Significativament, l'any 1346, quan Hug II va concedir a la vila el seu permís per a enderrocar les dues torres que hi havia vers el pati de la Fira, al costat de les fires o horts de Guillem d'Aguilar i poder aprofitar els seus carreus per l'obra de la nova església de Sant Miquel, el vescomte indicava que també podrien arrancar pedra del rocam damunt el qual eren bastides.⁷

Més enllà de les pedreres d'on es podien fornir de la matèria prima, la documentació ens permet constatar la residència d'un o més mestres de la pedra a Cardona des de la darrerria del segle XIII, en correspondència al desenvolupament econòmic, social i urbanístic de la vila del castell. La seva presència dins el conjunt social dels vilatans responia a la demanda del seu treball especialitzat per a les obres de caire públic i particular executades sota el patronatge dels senyors de la vila. Patronatge que es palesa l'any 1306, quan el vescomte Ramon Folc VI es va comprometre amb els prohoms de la vila a cercar tots els mestres necessaris per les obres a fer en les muralles i pagar els seus salaris, a més de pagar la calç necessària i el seu transport. Com a contrapartida, els vilatans restaven obligats a aportar els manobres que havien d'ajudar als mestres d'obra a tallar els carreus, a preparar el lloc o llocs on els mestres ordenessin tallar la pedra dels carreus i a portar aquests fins el lloc on el vescomte ordenés la construcció de les muralles. Així mateix, havien de preparar i transportar l'aigua i terra, fer el *brach* i les esquerdes i servir als mestres en tot allò que fos necessari, tant en els murs de pedra com de tàpia, sense que el vescomte hagués de pagar res.⁸

El patronatge de les obres públiques va recaure també en els òrgans de govern comunal de la vila i els seus prohoms en la mesura que els vilatans aconseguiren guanyar-se nous

espais de llibertat i d'autogovern respecte dels seus senyors jurisdiccionals. Entre els segles XIII i XVI, el Consell de la vila va haver de fer front a obres de la importància dels ponts que havien de salvar les aigües del riu Cardener (ponts de Sant Joan, Nou o del Diable i de Marbusca) i del torrent d'Argimon (pont de la Lleura), la construcció del nou temple parroquial de Sant Miquel o la conducció de les aigües de la font de Martins (la Mare de la Font) fins a la vila.

Les dificultats inherents a aquest tipus d'obres feia que sovint s'hagués de recórrer a mestres forans per a la seva execució. Aquest és el cas de Vidal de Gottius, "operari de Montclar", que amb data del 22 de juliol de 1212, es comprometia a construir un pont de pedra al torrent de Galivart, a prop de Pedrafita, pel qual pogués passar l'aigua necessària per regar els horts del Pla de Bellestar, a canvi del pagament de 170 sous.⁹ També és el cas del mestre picapedrer Joan de Sant Marçal que l'any 1455 signava capítols amb els cònsols de la universitat per a la realització de l'obra a fer en el pont de Marbusca, sobre el riu Cardener.¹⁰

La presència temporal d'aquests mestres a la vila es pot resseguir també a través dels seus testaments. Aquest és el cas de Guillem d'Ollers, *lapicida* oriünd de Solsona, que era a Cardona amb data de l'1 d'agost de 1322, quan va testar en trobar-se malalt.¹¹ Quina era la raó de la seva presència a Cardona? les obres de les muralles? les obres de l'església? o qualsevol altra obra de caire particular?

Respecte als picapedrers i mestres d'obres establerts a Cardona, hem de dir que des de la darrerria del segle XIII sempre coincideixen en el temps un mínim de dos o tres famílies d'operaris que satisfarien la demanda local de la construcció i dels treballs en pedra especialitzats. Només hi ha un període on es troben a faltar que s'ha de situar entre les dues dècades de 1350 i 1370 –tot coincidint amb la promesa feta l'any 1357 pel picapedrer Ramon d'Anfesta de fer estada a la vila i practicar el seu ofici en el termini de tres anys– i que no podem

Brodat amb l'escut del gremi de mestres d'obres de Barcelona, segle XVII (Museu d'Història de la Ciutat)

deixar de relacionar amb els efectes de la pandèmia de 1348. Aquesta migradesa d'efectius explica que mai s'organitzessin a nivell corporatiu com si ho van fer els mestres de les ciutats de reialenc.¹²

Si entre el 1300 i el 1350 l'art de la pedra va ser exercit pels caps de les famílies Segalers, Correà i Molner, per al període posterior a la pandèmia de 1348 fins al 1400 va ser encapçalat pels mestres Romeu de Roure, Peirot d'Artés i Romeu Satorra, els fills del qual van continuar a tot el llarg de la primera meitat del segle XV. A la segona meitat de segle, però, comencem a constatar l'establiment de picapedrers oriünds de França i del País Basc com ara el mestre Martín de Zamudio, la presència del qual no es pot deixar de relacionar amb les obres de les muralles i l'església de Sant Miquel. En aquests sentit, els llibres de la Clavaria de la universitat registren els pagaments efectuats al 1463 «*als gavayts per la obra del mur*» i dels 4 sous de pa, vi i préssecs comprats «*quan los baschos vengeren al portall*».¹³ L'arribada d'aquests elements forans no ens ha d'estranyar i només cal recordar que cap el 1480, quan

després d'un llarg període d'inactivitat es van reprendre les obres de la Seu de Manresa, l'execució de les darreres capelles va correspondre als francesos Arnau de la Blatte i Esteve Breuil. L'establiment de picapedrers i mestres procedents de l'Occitània francesa s'accentuà encara més en la primera meitat del segle XVI, amb elements llemosins integrats dins l'anomenada *Confraria de Sant Miquel dels Estrangers*, activa en la parròquia de Cardona durant aquest període.¹⁴

En darrer terme, trobem que la construcció a Cardona a partir de la segona meitat del segle XVII va restar sota el control de tres famílies, els Combellas, Sala i Ribera, entre les quals hem de destacar la darrera.¹⁵ Descendents d'un escultor d'imatges, els seus membres van ser mestres d'obres durant cinc generacions que ens porten fins al lliurar de l'arquitectura contemporània. Per a que ens fem un idea, dels cinc mestres de cases inclosos en el cadastre de 1772, tres eren Ribera.

Dit això, us presentem la nostra nòmina amb les quaranta-nou entrades que hem aconseguit aplegar dins un període cronològic que abasta uns cinc-cents anys amb la successió dels paràmetres estilístics propis del gòtic baix medieval, del classicisme renai-xentista i del barroc i neoclassicisme moderns.

1. Pere i Guillem de Segalers: la primera i única referència que tenim de Pere de Segalers, "mestre d'obra de pedra" oriünd de Cardona, és del 1292 quan va signar contracte amb Galceran de Pinós sobre l'obra a fer als molins de Bagà. El mestre i els seus companys paletes havien de ser mantinguts tots els dies, indicant-se que els dies feiners havien de rebre, cada dia, 16 diners per al mestre Segalers i altres 12 per als seus companys.¹⁶ Una quinzena d'anys després, entre el 1307 i 1311, els mestres Guillem de Segalers i Berenguer de Correà, juntament amb el seu fill Berenguer, van dirigir les obres del nou dormitori conventual de Sant Vicenç com a «*lapicidas qui sunt inter alios istius termini periti in operibus edificiorum*». Una notícia que ens deixa entreveure la possible continuïtat en el temps d'aquesta nissaga de mestres de la

pedra. En aquest sentit, sabem que el mestre Guillem, *lapicide Cardone*, va ser pare d'un fill, Ramon de Segalers, i d'una filla, Blanca, que amb data del 9 d'agost de 1326, retornava al seu pare les cases que aquest l'havia donat a la vila de Cardona, a tocar de les altres cases que aquest tenia, mentre no li fos lliurat el seu dot de 350 sous.¹⁷

2. Berenguer i Romeu de Correà: l'abans esmentat Berenguer de Correà (1288/† ca. 1338) era fill de Ramon de Correà († a. 1330) i germà de Ferrer i Romeu de Correà († ca. 1338), aquest darrer *lapicida* també d'ofici. Sobre Berenguer sabem que es va esposar amb una tal Romia i que van ser pares d'Elisenda, maridada amb Guillem Alexandre, Romia, Guillem i Berenguer. La seva dona Romia va testar amb data del 9 de desembre de 1338, trobant-se malalta. Els marmessors designats van ser el seu marit, Bernat Porter i el seu gendre Guillem Alexandre. L'elecció de sepultura era a favor de l'església de Sant Miquel. L'heretatge universal era per a la seva filla Romia.¹⁸ Pel que fa a Romeu es va esposar en primeres nocces amb una tal Romia i en segones amb Elisenda. L'únic fill del primer matrimoni va ser Romia, mentre que del segon van néixer altres quatre: Romia, Romeu, Francesc i Pere. La seva mort s'esdevindria pels volts de 1338, ja que va testar el 25 de gener d'aquest any, quan ja es trobava malalt. Els marmessors designats aleshores van ser els seus germans i la tria de sepultura era en el cementiri de l'església de Sant Vicenç.¹⁹

3. Bernat Molner: la primera i única referència que tenim d'aquest picapedrer és del 1345, quan signa com a testimoni en qualitat de *lapicidibus*.²⁰ Ara com ara desconeixem en quina manera se l'ha de relacionar amb el Bernat Molner, el fill de Berenguer Ferrer Molner, que entre els anys 1318 i 1336, apareix a la documentació de la vila com a *faber*.²¹

4. Ramon d'Anfesta: la primera i única referència que tenim d'aquest picapedrer és del 17 de juliol de 1357, quan es comprometia a fer estada i practicar el seu ofici a la vila en el termini de tres anys.²²

5. Romeu de Roure: la primera i única referència que tenim d'aquest *lapicida* és del 7 de febrer de 1373, quan signava com a testimoni en el testament de Sibila, l'esposa de Ferran de Fontcalda, del mas homònim del terme de Cardona, en la seva qualitat de viatà.²³

6. Pere d'Artés: la primera que tenim d'aquest *lapicida* és de l'any 1374, quan el ferrer Arnau de Gorga, oriünd de la Bigorra i aleshores establert a la vila de Cardona, va reconèixer deure-li 11 diners arran ordenar aquest testament el dia 22 de febrer. Anys després, pels volts del 1400, el trobem sota la designació de *piquer* com a titular d'una casa situada en el carrer Major i de tres peces de terra a les Hortes que restaven sota la senyoria i domini directe de l'església de Sant Vicenç a cens de 15 diners i 3 sesters d'ordi.²⁴

7. Romeu de Torra (o Satorra): la primera referència d'aquest *lapicida* és del 1374, quan el moliner Bernat Llobet reconeixia deure-li les moles que aquest havia fet pels seus molins de Bellestar, per les quals ja li havia pagat 11 sous.²⁵ En els anys següents, la documentació l'esmenta com a *piquerio* i titular d'una casa en el carrer Major de la vila, sota el domini directe de l'església de Sant Vicenç a cens de 12 diners, a més de dues peces de terra a l'Horta de Cardona i una vinya en el terme, a la partida de Segalers. L'any 1402, la seva muller Maria ja actuava com a vídua al costat dels seus fills Francesc, Joan i Bartomeu, aquest darrer esposat amb Maria, la filla de Romeu de Bosquets, del terme de Pujol, amb un dot de 500 sous, segons capitols signats amb data del 7 de febrer de 1379. Joan i Bartomeu van continuar l'ofici familiar en el decurs de la primera meitat del segle XV (1410-1447) al costat d'un altre Pere Torra, *lapicida*, del qual desconeixem els seus lligams familiars.²⁶

8. Pere de Camps: la primera i única referència seva és del 1393, quan el trobem com habitant de la vila sota la designació de *piquerio*.²⁷

9. Pere Jover: la primera i única referència seva és del 1410, quan el trobem com habitant de la vila sota la designació de *piquerio*.²⁸

10. **Romeu Fexes:** la primera i única referència seva és del 1428, quan el trobem com habitant de la vila sota la designació de *lapticida*.²⁹
11. **Bartomeu Sorribes:** la primera i única referència seva és del 1447, quan el trobem com habitant de la vila sota la designació de *magister domorum*.³⁰
12. **El mestre Xanxo:** el *mestre pedrapiquer* Xanxo va viure a la vila a la darrera de la quinzena centúria. La seva esposa era Caterina i eren pares de Bernat Xanxo, *laborator*. L'any 1502, Caterina ja era vídua i restava casada en segones noces amb Martín de Zamudio, *magister domorum* que llavors residia a la vila.³¹
13. **Pere Font:** entre el 1497 i 1502, els fogatges de la vila esmenten al «*Mestre Pere Font, pedrapiquer*» i al «*Mestre Pere, pedrapiquer, mestre de la obra de la sglésia*»,³² entenent que ambdós registres parlen de la mateixa persona.
14. **Pere Puixanardas:** la primera i única referència d'aquest *lapticida* és del 12 de juliol de 1498, quan comprà les dues cases annexes que el prevere Pere Vilasaló, aleshores rector de Fontanet (Torà), tenia i posseïa dins la vila de Cardona, al cap de la Fira, pel preu de 60 lliures.³³ A l'acta de compravenda se'ns diu que Pere Puixanardas habitava llavors en la vila de Cardona i que era el gendre d'en Font de Graells, que no sabem si es pot identificar amb l'abans esmentat Pere Font.
15. **Pere Bacho:** la primera referència d'aquest mestre és del 1517, quan va comprar amb data del 29 de juliol a Vicenç Fontcalda, batlle de la sal, una tina i una folladora de pedra situada en el carrer de Cambres jussà. Només tres anys després, amb data del 14 de març de 1520, comprava al prevere Pere Tàrrega la casa que la Comunitat de preveres de Sant Miquel posseïa en aquest carrer sota el domini del Precentor de Sant Vicenç i de les misses de Sant Antoni de la Coromina a cens de 2 gallines reduïdes a 2 sous, pel preu de 17 lliures i 11 sous. Anys després, pels volts de 1545, el mestre Bacó va vendre aquesta casa a Gabriel Calvet, de la Coromina, pel preu de 40 lliures. En el decurs d'aquests vint-i-vuit anys, al mestre Bacho apareix a la documentació com a *lapticida* i com a *magister domorum* i alguna que altra vegada va utilitzar el cognom Perris davant del de Bacho (Pere Perris Bacho). Entre les obres documentades, cal destacar l'encàrrec rebut l'any 1532 pel majordom del duc de Cardona per «*adobar la cisterna del castell de Cardona, la que és a la part del apartament de dona Violant*», amb un salari de 4 ducats que se li pagaria un cop fos adobada i plena d'aigua.³⁴
16. **Antoni Ferrer:** la primera referència d'aquest *lapticida* és del 1523 quan documentem la casa sota la seva titularitat situada en el carrer de Cambres Sobirà. Sis anys després, amb data del 8 de desembre de 1529, el *magister domorum* Antoni Ferrer i la seva esposa Francesca venien un tros de terra planta de vinya en el terme de Cardona, a la partida de l'Oliva.³⁵
17. **Guerau Griffell:** la primera referència d'aquest *magister domorum* de Cardona és del 9 de novembre de 1529, quan Baltasar Boixadera, hoste de l'hostal dels Vadells, signava debitori a favor seu pels 6 ducats i 18 sous d'una mula. Quatre anys després, el 4 d'agost de 1533, ell i Joan del Munt, *laborator* oriünd del regne de França que llavors vivia a Cardona, compraven a Bernat Xanxo, *laborator*, un tros de terra situat en el terme de Cardona, a la partida de la Sal, pel preu de 5 lliures.³⁶
18. **Sergi Baxart:** la primera i única referència d'aquest *magister domorum* és del 8 de desembre de 1529, quan signava debitori als administradors ducals per les 3 lliures 15 sous d'un sester i una punyera de forment comprades.³⁷
19. **Joan Fossat:** la primera referència d'aquest mestre de cases és del 1531, quan amb data del 25 de juliol signava procura a favor de Bartomeu Altamís, pare de Cardona, per a exigir i cobrar totes i cadascuna de les deutes que li eren degudes. Dies després, el 18 d'agost, Joan Ricart, menor de dies, teixidor de la vila, donava al mestre Fossat, tots els drets que tenia sobre un tros de terra situat a la partida de Planès. Dos anys després, amb data del 27 de juliol de 1533, el mestre Fossat signava debitori a favor de Pere Ballarà, que vivia a la casa de Sant Salvador del Cap d'Horta, per les 4 lliures i 5 sous d'una euga de pel roig.³⁸
20. **Pere Joan Jordi:** la primera i única referència d'aquest *pedrapiquer* és dels anys 1533/1548, quan comprava i venia un tros de terra proper a la vila. Així mateix, el seu cognom donava nom a un carrer de la vila.³⁹
21. **Antoni Arester:** la primera i única referència d'aquest *lapticida* oriünd de França és del 1542, quan amb data del 29 de gener ell i la seva esposa Joana van comprar a Joan Rovira, mercader de Cardona, una casa situada en la vila, entre el carrer que anava de la Fira a la plaça de Santa Eulàlia i el carrer inferior del portal de la Pietat, pel preu de 40 lliures.⁴⁰
22. **Pere Ayne:** la primera i única referència d'aquest *lapticida ville Cardone habitator* i de la seva esposa Caterina és del 1547, quan amb data del 30 d'agost compraven a Joan Balaguer, sènior, i el seu fill Pere Balaguer, paraire, una casa situada en el carrer de Graells pel preu de 20 lliures.⁴¹
23. **Joan Falguera:** la primera i única referència d'aquest *lapticida* és del 1548, quan amb data del 15 de juliol es comprometia amb Jeroni Radon, teixidor, a fer «*una sisterna de onze palms de hon y de quinze palms de alt, que sie rodona*» abans del prop vinent dia de Sant Miquel pel preu de 15 lliures.⁴²
24. **Miquel Puig:** la primera i única referència d'aquest *lapticida* és del 1557, quan amb data del 26 d'abril la seva vídua Margarida va procedir a fer inventari dels seus béns, que incloïen una casa al carrer del Forn sobirà.⁴³
25. **Joan Altamís:** l'activitat d'aquest fuster i mestre de cases s'ha de situar a mitjan segle. Era el fill de Bartomeu Altamís, fuster.⁴⁴
26. **Esteve Bruns:** la primera i única referència d'aquest *magister domorum* és del 1581, quan amb data del 10 de juny comprava a Antoni Bestorra, la part nord del seu hort situat dins la vila, en el Vall de l'Estudi, amb

cinc canes d'amplada, pel preu d'11 lliures.⁴⁵

27. Joan Mas Fayet: la primera i única referència d'aquest *lapicida* és del 1589, quan amb data del 27 d'agost signava debitori a favor del pareire Celdoni Giró pels 7 ducats i 10 sous del preu d'un ase del pèl de rata.⁴⁶

28. Joan Rossers: la primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 1591 quan el trobem actuant com a testimoni.⁴⁷

29. Bernat Costa: la primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 8 de novembre de 1607, quan ordenava el seu testament, ja malalt. Casat amb Celedònia, l'heretatge universal va ser per al seu fill comú Miquel Costa.⁴⁸

30. Els germans Magí i Pere Cassot: les activitats dels germans Cassot com a mestres de cases a Cardona se situen entre els anys 1538 i 1656.⁴⁹

31. Pere Blanc: la primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 1620, quan va fer i posar les creus i fites amb els cards de Cardona que mancaven en els límits de la Rodalia o terme estret de la vila.⁵⁰

32. Joan Boxeda: la primera referència d'aquest mestre de cases oriünd de la parròquia de Garsol, diòcesis de Tula, al regne de França, és del 1641, quan amb data del 16 de juny va testar. Casat amb Joana, eren pares de dues filles, Magdalena i Francesca, la seva hereva universal, que es va maridar amb el pareire Francesc Tàrrrega. Joan va morir al poc temps, ja que el seu testament es va llegir el 21 d'abril de 1642. L'habitatge familiar es localitzava en el carrer de Sant Miquel.⁵¹

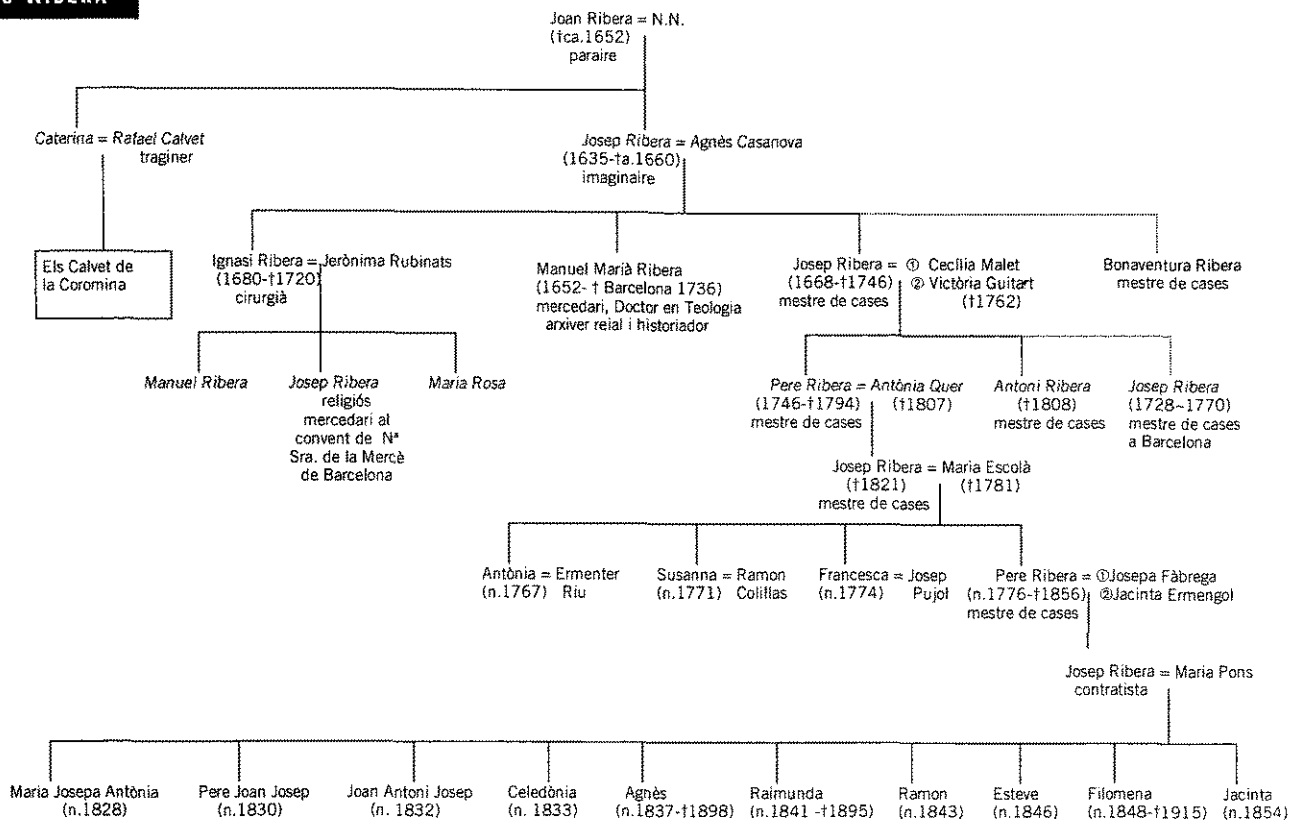
33. Joan Combellas: la primera referència d'aquest mestre de cases és del 1652, quan amb data del 17 de novembre signava àpoca a favor del seu sogre Miquel Vilanova, pagès del Pujol de Planès, per les 25 lliures que li havia pagat arran del dot de Maria, la filla de Miquel i esposa de Joan.⁵² Joan i Maria van ser pares d'almenys dos fills, Josep Combellas, capeller, i Pere Joan Combellas, vidrier, els successors del qual van fer fortuna com a traginers i negociants fins es-

devenir en rendistes i hisendats al segle XIX.

34. Els Sala: els orígens de la família Sala s'han de cercar en la primera meitat del segle XVII, en la persona de Jacint Sala (1640 ~1652), d'ofici fuster, que es va relacionar amb d'altres element vilatans de les arts lliberals com ara el pintor Francesc Bages i el vitraller Jaume Lledó. La tasca professional de Jacint va tenir continuïtat en el temps amb el seu fill Antoni Sala (1686-1720) i el seu nét Jacint Sala (n. 1672-† a. 1720), si bé que aquest últim també es designat per la documentació com a *architector* o mestre d'obres. Jacint Sala, júnior, es va esposar amb Elisabet Pomer, la filla del candeler Antoni Pomer, segons els capitols matrimonials signats l'any 1700. Que ens consti, d'aquesta unió van néixer una filla, Francesca, maridada amb Antoni Mitjans, pagès, i dos fills Josep Sala, causíndic, i Domènec Sala, (n. 1708 - †1762), apotecari. Aquest darrer es va traslladar fins a la ciutat de València per aprendre l'art de la farmàcia, des d'on retornaria l'any 1740 per ingressar en l'exèrcit com a practicant d'apotecari en l'expedició de Maó. De llavors ençà i fins el 1749, la milícia el duria a recórrer mitja Europa arran les campanyes d'Itàlia i França per acabar a Madrid. L'any 1750, retornà a Cardona i un any després es va esposar amb Maria Raimunda Thomasa, la filla del Doctor en drets Antoni Thomasa. Al poc temps, Domènec comprava una casa al bell mig de la vila, al capdamunt de les porxadades de la plaça del Mercat, amb l'objectiu de practicar el seu ofici en la botiga situada sota la volta i arcada d'aquesta casa, on l'apotecari Antoni Folch havia tingut abans el seu establiment. Domènec va morir al 1762, a l'edat de cinquanta-quatre anys. Després d'ell, la botiga ha romàs oberta al públic fins avui dia per espai de dos-cents cinquanta anys a través dels seus fills, néts, besnéts i rebesnéts sumant tots ple-gats set generacions.⁵³

35. Els Ribera: els orígens d'aquesta nissaga de mestres de cases es troba en la persona de Josep Ribera (1635-†ca.1660), fill del pareire Joan Ribera (†ca.1652) i escultor d'ofici, l'activitat del qual s'ha de situar en la segona meitat del segle XVII al costat

d'altres vilatans companys d'ofici com ara Domènec Rovira, Celdoni Calvet, Celdoni Bru, Joan Balius i Andreu Sala. En paraules de Joan Bosch, en el seu estudi sobre l'escultura bagenca del XVII, Josep Ribera "encarna el vessant més discret del conjunt de tallers que investiguem, el d'un mestre escultor concentrat en la manufactura de comandes menors guiades per horitzons d'exigència baixos i de poc pressupost".⁵⁴ Josep es va esposar amb Agnès, la filla del difunt Jacint Casanova, pareire oriünd de la ciutat de Manresa que quan la seva mort residia a Cardona, segons capitols signats amb data del 3 de març de 1643. L'any següent, al 1644, Josep comprava una casa a la vila situada en el carrer de Cambres (tot i que l'any 1660, quan la seva vídua Agnès va fer inventari dels béns de Josep, constava la propietat d'una casa en el carrer Major, a més d'una vinya i una partida d'olivers al terme) i en el decurs de la seva vida ambdós cònjuges van ser pares d'almenys tres fills: Ignasi Ribera (1680-†1720), cirurgià;⁵⁵ fra Manuel Marià Ribera, (1652- † Barcelona 1736), mercedari, Doctor en Teologia, arxiver reial i historiador; Bonaventura Ribera, mestre de cases, que va viure durant moltes temporades a Barcelona⁵⁶ i Josep Ribera (1668-†1746), també mestre de cases amb residència establerta a Cardona. En relació a Josep Ribera, fill, sabem que amb data del 4 d'agost de 1668, signava els seus capitols matrimonials com a fadrí fuster amb Cecília, la filla del pareire Joaquim Malet i de Maria Àngela, cònjuges difunts de la vila de Cardona. Afeshores el seu pare ja havia mort i la seva mare s'havia maridat en segones noces amb el causíndic Francesc Tries.⁵⁷ En els anys següents i a tot en llarg de la primera meitat del segle XVIII, Josep i els seus van fer de mestres de cases a Cardona amb un èxit notable fins el punt que el 12 d'agost de 1732, a Sevilla, va ser nomenat pel rei com a mestre d'obres de Cardona, Berga i la Seu.⁵⁸ A destacar, però, la participació de Josep juntament amb el seu germà Bonaventura sota la direcció dels enginyers militars en les obres de fortificació del castell de Cardona entre 1711-1712, en plena Guerra de Successió i el setge patit per les tropes francoespanyoles del comte de Muret.⁵⁹ A l'Arxiu Històric de Car-

dona, secció de Manuscrits, es troba un volum mesura quartilla amb el següent encapçalament en la seva coberta de pergamí: «Aquest llibre és de Joseph Ribera, fadrí, mestra de cases, [...], vull als 26 de juliol 1700». Com s'indica és el llibre de notes i esbossos del mestre Josep amb indicacions a les obres fetes com ara «las obras de la iglésia del castell: per alisà am paleta tota la iglésia de guix blanc y a 562 ll. Per anlarquinà del crusero en aval de let de calis 150 ll. y per fer 26 canas [...] de paret per suspedra en lu peu de pared de la yglésia de la part de las Ortas a 4 ll. [...] cana val 104 ll.». L'interès intrínsec d'aquest llibre, afegit al fet que els fills, néts i besnéts de Josep van continuar en el món de la construcció per espai de cinc generacions més, fan mereixedors als Ribera d'un estudi propi. Ara, avancem alguns dels esbossos de Josep i l'arbre genealògic de la seva família.

36. Josep Pasqual Homs: la primera i única referència d'aquest mestre de cases és de l'any 1689, quan el trobem com avalador en la venda d'un censal mort.⁶⁰

37. Valentí Becardit: la primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 28 de març de 1707, quan plegats a la casa de la mongia de Sant Salvador, veïnat i parròquia de Cardona, Damià Molner i el seu fill primogènit i hereu Eudald, pagesos de la casa, mas i heretat Molner, del terme i parròquia de Sorba, li venien una porció de terra amb una extensió de 50 per 40 colzades (22,1 per 17,68 m, amb una superfície de 390,728 m²) de la propietat coneguda com a Manjolet per a la construcció d'un molí polvorer, paperer o bataner, pel preu de 150 lliures.⁶¹

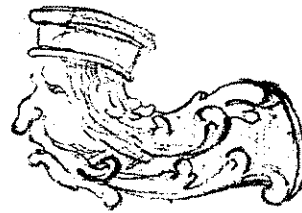
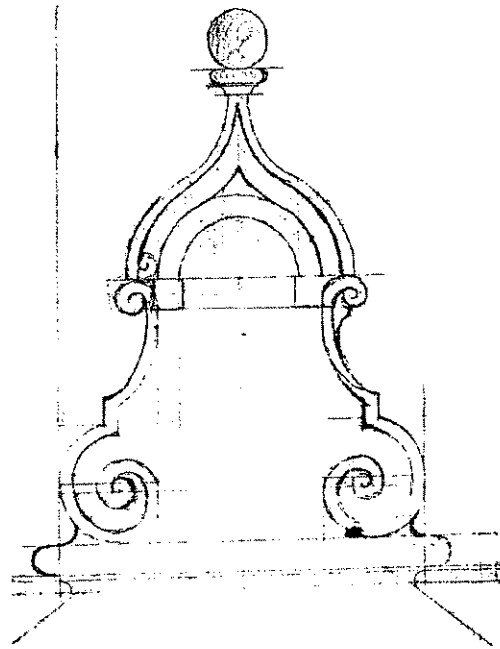
38. Jaume Moner: la primera i única referència d'aquest mestre d'obres oriünd del lloc de la Coromina és del 1711, quan amb data del 31 de desembre li foren pagades 39 lliures i 15 sous per obres fetes al castell.⁶²

39/40. Joan Barrera i Jaume Morell: la primera i única referència d'ambdós mestres de cases és del 1712, quan amb data de l'11 de maig es comprometien amb el Tresorer del ducat a fer una casa en les Salines pel preu de 70 lliures.⁶³

41. Miquel Calvet: la primera i única referència d'aquest mestre d'obres és del 1712, quan amb data del 4 de gener declarava juntament amb Josep Ribera que entre el 12 de novembre i el 22 de desembre de 1711 havien perdut diversos efectius en la Col·legiata de Sant Vicenç arran el setge del castell.⁶⁴

42. Guillem de Malaviala: el nom d'aquest mestre apareix a les diverses èpoques signades pel Tresorer del ducat l'any 1712 en relació a la defensa i fortificació del castell i plaça militar de Cardona.⁶⁵

43. Joan Rialt: la primera i única referència que tenim d'aquest mestre de cases és del 1744, quan ell i Ermenter Camps, fuster, signaven època a favor de Joan Ribera, pagès del lloc de la Coromina, terme i parròquia de Cardona, per les 198 lliures 3 sous i 4 diners del treballs realitzats «en la construcció de una casa en un pati propi de Joan Ribera [...] que antes fou de Isidro Guix, pagès del mateix lloch, fetas fins al mes de agost de [1742]».⁶⁶

Tres esbossos del llibre de notes de Josep Ribera

44/45. **Francesc Baruls i Andreu Sunyer:** la primera i única referència d'ambdós mestres d'obra és del 1747, quan els trobem encapçalant les reformes fetes a la casa Olzina de la Fira, situada damunt la Cúria ducal.⁶⁷

46. **Rafael Guarrito:** l'activitat d'aquests mestre de cases és situa a mitjan segle XVIII. Entorn el 1757, encapçalava juntament amb Andreu Sunyer les obres de reforma de la casa i botiga de Domènec Sala, a la plaça del Mercat.⁶⁸

47. **Josep Ballonga:** la primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 1772, quan consta com a titular d'una casa al carrer Sant Miquel en el cadastre d'aquell any.⁶⁹

48. **Anton Garriga, àlies Ballecas:** la primera i única referència d'aquest mestre de cases i de la seva esposa Maria Anna, la filla del jornalier Celdoni Prat, és del 1776, quan amb data del 28 de juliol a Cardona, com-

praven al síndic de la Comunitat de preveres de Sant Miquel una casa i un hort en el carrer de Sant Llorenç, a tocar de la volta d'en Gassol.⁷⁰

49. **Josep Morella:** La primera i única referència d'aquest mestre de cases és del 1787, quan el trobem dirigint la construcció de la nova teulada de l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona al costat del mestre Pere Ribera.⁷¹

NOTES

1. Per l'àmbit europeu, vegeu P. DU COLOMBIER, *Les chantiers des cathédrales. Ouvriers - Architectes - Sculpteurs*, París, Picard, 1973 (edició revisada en 1990); i N. COLDSTREAM, *Masons and Sculptors*, London, British Museum Press, 1991 (edició en castellà *Constructores y escultores*, Madrid, Akal, 1998). Per l'àmbit català, vegeu F. FITÉ, «Sobre els mestres d'obra i la construcció medieval a Catalunya (1a. part:

l'època romànica)», *L'Artista-Artesa medieval a la Corona d'Aragó* (actes del congrés celebrat a Lleida, els dies 14.15 i 16 de gener de 1998, J. YARZA - F. FITÉ, editors), Lleida, Universitat de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 2001, p. 211-238.

2. Vegeu M. RIU, «Contribution à l'étude des techniques de construction au Moyen-âge. Parements, modules et outils», *Histoire des techniques et sources documentaires*, 7, Université de Provence, 1982, p. 53-75; i F. MARTIN, *Els picapedrers i la indústria de la pedra a la Floresta*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1981.
3. Com a darrer exponent de la recerca metodològica en aquesta vessant i la bibliografia existent sobre la matèria, vegeu J. XANDRI, «Les marques de picapedrer del monestir d'Aviganya», *L'artista-artesa medieval*, op. cit., p. 473-485.
4. Vegeu F. MARIAS, «El papel del arquitecto en la España del siglo XVI», *Les chantiers de la Renaissance* (actes dels Col·loquis celebrats a Tours al 1983-1984 sota la direcció de A. Chastel i J. Guillaume), Picard (col. De Architec-

- tura), 1991, p. 247-262. En darrer terme, vegeu J.M. MONTANER i MARTORELL, *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*, Barcelona, 1990; i M. ARRANZ, *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona, 1991; *idem*, *La menestralia de Barcelona al segle XVIII. Els gremis de la construcció*, Barcelona, Proa, 2002.
5. Vegeu A. GALERA i PEDROSA, *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*, Barcelona, Fundació Noguera (Diplomatari, 15), 1998, p. 300-301, doc. 220.
 6. Vegeu A. GALERA i PEDROSA, *Diplomatari*, *op. cit.*, p. 171-172, doc. 93.
 7. (B)iblioteca de (C)atalunya, Ms. 729, vol. IV, f. 166.
 8. Vegeu J. SERRA VILARÓ, «Els senyors de Cardona», *Història de Cardona*, Tarragona, Sugrañes, 1966, p. 234-235.
 9. Vegeu A. GALERA i PEDROSA, *Diplomatari*, *op. cit.*, p. 384, doc. 314.
 10. Vegeu J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 355 i 356.
 11. Els marmessors designats eren el seu cunyat Ponç de Torregasa, del terme de Solsona, Bernat Porch, de Cardona, i el seu germà Bernat d'Ollers, de Solsona. Triava sepultura en el cementiri de Santa Maria de Solsona. Pel que fa a la seva família els llegats disposats en deixen veure que restava casat amb una tal Raimunda i que els fills d'ambdós eren Berenguer, el seu hereu universal, Pere, frare de l'orde dels Predicadors i Berengària, maridada amb Berenguer de Pere Ramon. ACA, Notarial, Cardona, 779, s.f.
 12. Per al cas de Barcelona, vegeu J.M.ª MADURELL i MARIMON, «Las ordenanzas de los oficios de los maestros de obras barceloneses», *Divulgación Histórica*, V, Barcelona, 1948, p. 205-206; i C BATLLE, «La maison barcelonaise au XIIIe siècle: caractéristiques, techniques et matériaux de construction», *Cahiers de la Méditerranée* (La construction dans la Péninsule Ibérique (XII-XVI). Approche économique et sociale), 31, Université de Nice, 1985, p. 35-53 (en especial p. 45-46).
 13. (A)rxiu (H)istòric de (C)ardona, I.3.3.1.1.
 14. Com han constatat Antoni Bach, la immigració francesa a l'Alt i Baix Urgell, Solsonès i la Segarra es caracteritzà per la procedència llemosina i per la importància dels que exercien l'ofici de picapedrers i mestres de cases. En aquest sentit, Joan Serra Vilaró documenta la presència de mestres d'obres de Llemotges a Cardona, l'any 1543. Vegeu J. SERRA VILARÓ, «L'església», *op. cit.*, p. 215 i 423. Vegeu A. BACH, «La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i el Baix Urgell (1500-1639)», *Miscel·lània. De les terres de Lleida al segle XVI*, Lleida, IEI, 1995, p. 19-47.
 15. AHC, I.3.3.2.
 16. Vegeu J. SERRA i VILARÓ, «Institucions socials», *Baronies de Pinós i Mataplana*, II, Barcelona, Ed. Balmes, 1947, p. 420.
 17. (A)rxiu (P)arroquial de (S)ant (M)iquel i Sant (V)icenç, Fons Sant Vicenç, (A)rxiu (C)apítular de (C)ardona, núm. 80 i 1.711.
 18. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.731; *idem*, Fons Sant Miquel, núm. 15; BC, Batllia de Cardona, B.XVIII.3, s.f.
 19. BC, B.XVIII.3, s.f.
 20. (A)rxiu (H)istòric de (P)rotocols de (B)arcelona, pergamins, sèrie A, núm. 122.
 21. APSMV, Fons Sant Miquel, núm. 15, 16, 30 i 34; (A)rxiu de la (C)orona d'(A)ragó, Notarial, Cardona, 779, s.f.
 22. BC, B.XXXII.3, s.f.
 23. ACA, Notarial, Cardona, 544, f. 57.
 24. ACA, Notarial, Cardona, 544, f. 76-77; APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.162.
 25. ACA, Notarial, Cardona, 544, f. 77-78.
 26. (A)rxiu (H)istòric de la (C)iutat de (B)erga, *Liber nupciarum*, s.f.; (A)rxiu (D)iocesa de (S)olsona, Fons Cardona, núm. 4, f. 138. Vegeu M. CASAS i NADAL, «Els habitants de Cardona i les seves activitats econòmiques al voltant de 1400», *Cardener*, 2, Cardona, Centre d'Estudis Local, 1985, p. 125-143.
 27. Vegeu M. CASAS i NADAL, «Els habitants de Cardona», *op. cit.*, p. 125-143.
 28. APSMV, Fons Sant Miquel, núm. 146.
 29. AHPB, Pere Pellicer, 45, s.f.
 30. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.
 31. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.278, f. 168.
 32. Vegeu J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1497*, II, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1991, p. 210-212; i R. PLANES i ALBETS, «El fogatge del ducat de Cardona de 1502», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 15, Barcelona, 1996, p. 341-390.
 33. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.278, f. 107-109.
 34. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.; ACA, Notarial, Cardona, 833, s.f.
 35. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.280, f. 102; ACA, Notarial, Cardona, 478, s.f.
 36. ACA, Notarial, Cardona, 478 i 683, s.f.
 37. ACA, Notarial, Cardona, 478, s.f.
 38. ACA, Notarial, Cardona, 133 i 683, s.f.
 39. (A)rxiu (D)iocesa de (S)olsona, Fons Cardona, núm. 27. Vegeu J. SERRA VILARÓ, «La vila, el veïnat i els castells», *Història de Cardona*, llibre II 1ª part, Tarragona, Sugrañes, 1968, p. 18.
 40. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.
 41. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.
 42. ACA, Notarial, Cardona, 128.
 43. ACA, Notarial, Cardona, 16, s.f.
 44. ADS, Fons Cardona, núm. 27.
 45. APSMV, Fons Sant Miquel, M/3. ACA, Notarial, Cardona, 12, s.f.
 46. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.
 47. ACA, Notarial, Cardona, 677, s.f.
 48. APSMV, Fons Sant Miquel, M/5.
 49. Vegeu A. GALERA i PEDROSA, «La fitació de la rodalia de la vila de Cardona segons l'acta notarial aixecada l'any 1620», *XXXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, II, Cardona, 1997, p. 107-130.
 50. APSMV, Fons Sant Miquel, secció T.
 51. APSMV, Fons Sant Miquel, manual de 1652.
 52. (A)rxiu (P)atrimonial (F)amília (S)ala, s.n.
 53. Sobre aquests escultors, vegeu J. SERRA VILARÓ, «La vila», *op. cit.*, 1968, p. 205-206; C. MARTINELL, *Arquitectura i Escultura Barroques a Catalunya*, vol. II, Barcelona, 1959, p. 121-124; J. R. TRIADÓ, «L'època del Barroc, ss. XVII-XVIII», *Història de l'Art Català*, vol. V, Barcelona, Edicions 62, 1984, p. 96, 106 i 124-126; J. BOSCH i BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa, Caixa de Manresa, 1990, p. 92-95 i 175-176; i R. PLANES i ALBETS, «L'escultor Joan Bàlius i el retaule de l'església del Col·legi d'en Llobera de Solsona (1668)», *Butlletí del Patronat Municipal de Museus*, 9, Cardona, 1993, p. 22-24.
 54. ACA, Notarial, Cardona, 537, s.f.
 55. Vegeu M. ARRANZ, *Mestres d'obres i fusters*, *op. cit.*
 56. AHC, XV.2.
 57. AHC, XXI.1, R. PUIG i MOLINS, *Efemèrides de Cardona*, III, s.d., p. 175.
 58. ACA, Notarial, Cardona, 86, s.f.
 59. APSMV, Fons Sant Miquel, M/5.
 60. ACA, Notarial, Cardona, 846, f. 133-144.
 61. ACA, Notarial, Cardona, 86, s.f.
 62. ACA, Notarial, Cardona, 86, s.f.
 63. ACA, Notarial, Cardona, 86, s.f.
 64. ACA, Notarial, Cardona, 86, s.f.
 65. AHC, XVI.4.
 66. APSMV, Fons Sant Vicenç, s.n.
 67. APFS, s.n.
 68. AHC, I.3.3.2.
 69. APSMV, Fons Sant Miquel, s.n.
 70. Vegeu J. BARBERÀ i SOLER, «Els comptes de la construcció d'una teulada nova a l'església de Sant Miquel, l'any 1787», *Butlletí del Patronat Municipal de Museus*, 3, Cardona, 1984, p. 31-34.

Andreu Galera i Pedrosa
Doctor en Història